

Srećko Kovač, *Počeci moderne logike u hrvatskih autora*, predavanje održano 16. siječnja 2024. godine povodom obilježavanja Svjetskog dana logike

Otkako je u studenom 2019. godine UNESCO u suradnji s Međunarodnim vijećem za filozofiju i humane znanosti (CIPSH) 14. siječnja proglasio Svjetskim danom logike, i to u spomen na godišnjicu rođenja Alfreda Tarskog (14. siječnja 1901 – 1983) i godišnjicu smrti Kurta Friedricha Gödela (1906 – 14. siječnja 1978), zagrebački Institut za filozofiju i Hrvatsko logičko udruženje revno ga obilježavaju svake godine. Nakon Tina Perkova (2019) i Zvonimira Šikića (2020) te brojnih stručnjaka okupljenih na trima okruglim stolovima (2021, 2022, 2023), zadatak predavljanja spoznaja iz logike široj javnosti dobio je dr. sc. Srećko Kovač, zaslužni znanstvenik Instituta za filozofiju. Tom se prigodom odlučio za temu o hrvatskoj logičkoj baštini, koja je jedna od središnjih tema njegova istraživačkog interesa tijekom posljednjih četiriju desetljeća. Predavanje naslovljeno *Počeci moderne logike u hrvatskih autora* održao je 16. siječnja 2024. godine s početkom u 18 sati u Velikoj dvorani spomenutog Instituta.¹

Kada se kaže *moderna* logika, tada se najčešće misli na onu logiku koju nazivamo i matematičkom ili simboličkom i na onu koja označava razliku u odnosu spram dotadašnje, takozvane *tradicionalne* logike. Moderna logika u širem značenju započela je 1847. godine djelom *The Mathematical Analysis of Logic*,² koje je napisao engleski logičar i matematičar George Boole (1815 – 1864), a u užem smislu 1879. godine djelom *Begriffsschrift (Pojmovno pismo)*,³ koje je napisao njemački logičar i matematičar Friedrich Ludwig Gottlob Frege (1848 – 1925). Kao što je i očekivano, njezinu početku prethodila su brojna

¹ Snimku predavanja i tekstualni sažetak, koji je bio odaslan uz poziv na predavanje, moguće je pronaći na sljedećoj poveznici: <https://www.youtube.com/watch?v=wjVUyhV7cvQ&t=330s>.

Također je dostupna i prezentacija koju je Kovač pripremio kao popratni sadržaj uz svoje predavanje: https://content.ifzg.hr/poveznice/Svjetski_dan_logike_2024_Kovac.pdf.

² George Boole, *The Mathematical Analysis of Logic, Being an Essay Towards a Calculus of Deductive Reasoning* (Cambridge: Macmillan, Barclay, & Macmillan / London: George Bell, 1847).

³ Gottlob Frege, *Begriffsschrift, eine der arithmetischen nachgebildete Formelsprache des reinen Denkens* (Halle: Verlag von Louis Nebert, 1879); Goran Švob, *Frege: Pojmovno pismo* (Zagreb: Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu / Naprijed, 1992).

nastojanja koja su potpomogla njezino uspostavljanje. U uvodnom dijelu svojeg predavanja Kovač je u tom kontekstu izdvojio zamisli Gottfrieda Wilhelma Leibniza (1646 – 1716), Immanuela Kanta (1724 – 1804) i Bernarda Bolzana (1781 – 1848).

Da se i u kontekstu hrvatske logičke baštine 19. stoljeća može govoriti o počecima i zastupljenosti moderne logike, prvi su dokazali istraživači povijesti hrvatske filozofije Heda Festini (1928 – 2018) i Žarko Dadić. Festini je to ustanovila 1975. godine na primjeru logistike Albina Nada (Albino / Bjeloslav / Albin Nagy, 1866 – 1901),⁴ dok je Dadić to učinio 1977. godine na primjeru Vatroslava (Ignatius / Ignac / Josip) Bertića (1818 – 1901), kada je dokazao da su u Bertićevu spisu *Samouka. Pokus pèrvi*, koje je ovaj napisao 1846., a objavio 1847. godine, dakle iste godine kada je Boole objavio djelo kojim je započela era moderne logike, prisutni elementi algebarske logike.⁵ Zbog godine njegova nastanka, nimalo ne čudi činjenica da Bertićev spis i današnji istraživači smatraju početkom moderne logike u Hrvatskoj.⁶

Zato uopće nije iznenadilo što je Kovač svoje predavanje, koje je, kako doznajemo u sažetku poziva, za cilj imalo sumirati »neke dosadašnje važnije rezultate« i ocrtati »moguće daljnje perspektive« istraživanja moderne logike u Hrvatskoj, otvorio upravo s Vatroslavom Bertićem. Prije nego je ukazao na obilježja njegova spisa *Samouka. Pokus pèrvi*,⁷ Kovač je upozorio na sadržaj dvaju Bertićevih članaka iz druge polovice 1846. godine (»Něšto o matematici« i »Književna věst«).⁸ U tim je člancima Bertić zagovarao prednost algebre pred

⁴ Heda Festini, »Logistika Trogiranina Albina Nada«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1/1–2 (1975), pp. 75–138.

⁵ Žarko Dadić, »Elementi matematičke logike u Bertićevu djelu *Samouka. Pokus pèrvi* iz god. 1847.«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 3/5–6 (1977), pp. 159–166.

⁶ Srećko Kovač, Berislav Žarnić, »An Outline of the History of the Croatian Logic«, u: Andrew Schumann (ed.), *Logic in Central and Eastern Europe: History, Science, and Discourse* (Lanham / Boulder / New York / Toronto / Plymouth: University Press of America, 2012), pp. 496–525, na pp. 502–504; Srećko Kovač, »Moderna logika u hrvatskoj filozofiji 20. stoljeća«, u: Damir Barbarić, Franjo Zenko (ur.), *Hrvatska filozofija u XX. stoljeću*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa što je održan u palači Matice hrvatske 2–4. ožujka 2006. (Zagreb: Matica Hrvatska, 2007), pp. 97–110, na pp. 97–98; Hrvoje Potlimbrzović, *Djela iz logike u Hrvata tijekom 19. stoljeća*, doktorski rad iz filozofije obranjen 19. travnja 2022. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Mentor: Davor Lauc (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2022), pp. 37–51.

⁷ Vatroslav Bertić, *Samouka. Pokus pèrvi* (U Pešti: Tiskom Josipa Beimela, 1847).

⁸ B. [Vatroslav Bertić], »Něšto o matematici.«, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* 12 (Zagreb, 1846), br. 29 (18. Särpnja 1846), pp. 117–118; Vatroslav Bertić, »Književna věst.«, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* 12 (Zagreb, 1846), br. 43 (24. Listopada 1846.), pp. 172–174.

aritmetikom, dakle konkretnim pred apstraktnim pojmom broja, i uspostavio temelje za teoriju koju je izložio u *Samouci*. Kao argumente kojima je potkrijepio tezu o zamecima moderne logike u tom Bertićevu nedovršenom spisu, Kovač je upotrijebio njegove prijedloge za formalizaciju jezika, koji su uključivali korištenje algebarskih simbola, kao i prijedloge za korištenje algebarskih postupaka, naročito supstitucije. Također je iskoristio priliku da promovira Bertićeve stavove o jeziku iz 1846. godine, koji su na prekretnici hrvatskog narodnog preporoda jasno išli u smjeru zalaganja za autonomiju narodnog jezika i za važnost prevođenja u duhu jezika, a ne tek doslovnog prenošenja značenja.

Kao sljedeći važan datum u razvoju moderne logike u djelima hrvatskih autora Kovač je označio 1868. godinu, tijekom koje je Vinko Pacel (1825 – 1869) objavio udžbenik *Logika ili misloslovje*.⁹ Kao najjasniji dokaz Pacelovih nastojanja koji su u skladu s novim tendencijama u logici, Kovač je prepoznao izravne utjecaje Bolzana i logičara »novije škole«, među koje spadaju Johann Friedrich Herbart (1776 – 1841), Moritz Wilhelm Drobisch (1802 – 1896) i Robert (von) Zimmermann (1824 – 1898), a čija se učenja također mogu okarakterizirati dijelom moderne logike, premda ne nužno one matematičke ili simboličke, nego one koja je težila nadogradnji tradicionalne logike.¹⁰ Inače, Kovač je 1996. godine ustanovio da se upravo u Pacelovu udžbeniku nalazi najranija poznata recepcija Bolzanova nauka u Hrvatskoj, što je »i u europskim razmjerima rani datum.«¹¹ Osim Pacelovih stavova da je logika matematika duha i da se budući razvoj logike treba temeljiti na matematici, Kovač je modernim prepoznao i Pacelov semantičko-modelski pristup pojmu, sudu i zaključku po uzoru na Kanta, kao i zagovor objektivizma (pojma i suda) te svojstava kompatibilnosti i posljedice po uzoru na Bolzana, i to posredno preko Zimmermannova udžbenika iz 1853. godine. Kao nedostatke tog udžbenika izdvojio je Pacelov manjak interesa za detaljniju razradu nauka o zaključku i metodičku neprikladnost.

Sljedeći niz filozofa koje je Kovač obradio jesu oni koji, kako kaže, zastupaju reformske ideje u logici, kritički se osvrćući na tadašnju matematičku logiku, posebice onu algebarsku, te stavljajući u prvi plan sadržajni (intenzio-

⁹ Vinko Pacel, *Filozofijska propedeutika, t. j. priprava mudroslovju za gimnazije u Trojednoj Kraljevini. I. Logika ili misloslovje*. (U Zagrebu: Nakladom Kr. dalm.-hèrv.-slav. nam. vèća, 1868).

¹⁰ Da reforma tradicionalne logike nije išla isključivo u smjeru matematičke ili simboličke logike, vidi, primjerice, u: Srećko Kovač, »Logika u Alberta Bazale s osvrtom na Petrasa i Filipovića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 21/1–2(41–42) (Zagreb, 1995), pp. 265–290, na pp. 273–281; Leila Haaparanta (ed.), *The Development of Modern Logic* (New York: Oxford University Press, 2009).

¹¹ Srećko Kovač, »Formalizam, objektivizam, realizam. O nekim shvaćanjima logike u Hrvatskoj prve pol.[polovice] 20. st.[stoljeća]«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 22/1–2(43–44) (1996), pp. 255–265, na p. 260.

nalni) aspekt logike i pravdanje razlozima. U taj niz uvrstio je Franju Markovića (1845 – 1914), Đuru (Gjuru) Arnolda (1853 – 1941) i Stjepana Matičevića (1880 – 1940).

Marković je svoju negativnu kritiku algebarske logike zabilježio u skriptama iz logike¹² koja su, prema dosadašnjim spoznajama, nastajala od 1875. do 1907. godine, a na temelju kojih je održavao nastavu na ondašnjem Mudroslovnom fakultetu novoosnovanog Sveučilišta u Zagrebu. Pritom se očitovao o algebarskoj logici Georga Boolea i Williama Stanleya Jevonsa (1835 – 1882), čije je nauke poznavao iz sekundarne literature.¹³ Kovač je Markovićeve prigovore sintetizirao u sljedećim crtama: pojmovi nisu nepromjenjivi kao što sugeriraju predmetne konstante; sudovi nisu jednadžbe, nego odnosi podređenosti; zaključivanje se ne svodi tek na supstituiranje elemenata u jednadžbama; zaključivanje nije strojna radnja; osim opsega, u obzir treba uzeti i sadržaj pojma, koji podrazumijeva raznolikost oznaka; u logici nisu dovoljna samo načela istovjetnosti, neproturječnosti i isključenja trećeg, nego je potrebno i načelo dovoljnog razloga; za spoznaju je potrebna i indukcija, jer se matematički dokaz ne svodi isključivo na silogistiku, nego i na konstrukciju i sintezu. Umjesto algebarske logike, Marković je, kako je Kovač pokazao u studiji iz 1992. godine, predložio onaj »put koji su u logici pokazali Mill, Herbart i Lotze.«

Drugi u tom nizu je Đuro Arnold, koji se kao logičar u najvećoj mjeri istaknuo autorstvom srednjoškolskog udžbenika, koji je između 1888. i 1923. godine objavljen u pet izdanja.¹⁴ Slično kao i Marković, Arnold je ukazivao na nedostatke matematičke logike. Kovač je pritom izdvojio četiri glavna Arnoldova prigovora, od kojih su neki istovjetni Markovićevim. Naime, Arnold je smatrao da matematička logika uzima u obzir samo opseg pojma, a trebala bi i sadržaj, da favorizira dedukciju nauštrb indukcije, da je pretjerano antipsihologistička te da je u većoj mjeri pûka vještina nego teorija mišljenja i spoznaje. Stav da je matematička logika tek vještina, Arnold je vrlo izgledno,

¹² Franjo Marković, *Logika* ([Zagreb: s. e., 1875?–1907?]. Rukopis predavanja pohranjen je u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu pod signaturom XV-37a–f.

¹³ O tome više u: Srećko Kovač, »Formalizam i realizam u logici. Franjo pl.[plemeniti] Marković i Gjuro Arnold«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 18/1–2(35–36) (1992), pp. 141–182, na p. 160; Potlimbrzović, *Djela iz logike u Hrvata tijekom 19. stoljeća*, pp. 234–235.

¹⁴ Gjuro Arnold, *Logika za srednja učilišta*. (U Zagrebu: Troškom i nakladom Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, 1888); Đuro Arnold, *Logika za srednja učilišta*, drugo izdanje (U Zagrebu: Troškom i nakladom Kralj. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, 1898); Đuro Arnold, *Logika za srednja učilišta*, treće izdanje. (U Zagrebu: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, 1907); Đuro Arnold, *Logika za srednja učilišta*, četvrto izdanje (U Zagrebu: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, 1917); Đuro Arnold, *Logika za srednja učilišta*, peto izdanje (Zagreb: Tiskara Narodnih novina, 1923).

kako Kovač procjenjuje 2007. godine, izgradio po uzoru na njemačkog filozofa i povjesničara filozofije Wilhelma Windelbanda (1848 – 1915), koji je takvu logiku omalovažio tako što ju je okarakterizirao ‘logičkim sportom’.¹⁵ Međutim, u usporedbi s Markovićem, Arnold je imao nešto pozitivniji stav o dosezima matematičke logike, jer ju je smatrao pohvalnim poduhvatom u povijesti logike, ali je ipak procijenio da se budućnost logike treba zasnivati na posredničkom smjeru između opsegovne i sadržajne logike. Na koncu, Kovač je prepoznao dodatna obilježja moderne logike u Arnoldovu udžbeniku. Radi se o Arnoldovu mišljenju da se matematika temelji na logici te da strukturu suda sačinjava i element potvrde ili nijeka mogućeg odnosa subjekta i predikata, u čemu je uočio sličnosti s Fregeovim naukom.

Trolist hrvatskih logičara koji su zastupali reformske ideje u logici upotpunjava Stjepan Matičević, koji je najznačajnija promišljanja o logici zapisao u doktorskoj disertaciji *Zur Grundlegung der Logik*, koju je obranio 1907., a objavio 1909. godine.¹⁶ Za potrebe predavanja Kovač je izdvojio tek Matičeviću inspiriranost Bolzanovim naukom, naročito onim dijelom njegova nauka o istinama (stavcima), te je izdvojio Matičevićev stav da se misaoni sadržaj može razdvojiti od misaonog čina samo na pojmovnoj razini. Matičevićevu logici zato je znatno više pažnje posvetio u članku iz 1996. godine.¹⁷ Prema tome, Kovač je Markovića, Arnolda i Matičevića u ovom predavanju svrstao među one logičare koji su iskazivali moderne tendencije, ali koji zato nisu istovremeno morali pristajati uz onu logiku koja se može nazvati matematičkom ili simboličkom.

Najznačajniji razvojni koraci u kontekstu hrvatske moderne logike u 19. stoljeću, prema Kovačevu mišljenju, jesu oni koje je poduzeo Albino Nađ, »možda i najvažniji predstavnik koji dolazi iz hrvatskoga kulturnoga kruga« 19. stoljeća, koji je u svojim brojnim člancima napisanima na talijanskom i njemačkom jeziku ostvario vrijedne doprinose matematičkoj logici, temeljima logike i filozofiji logike. Za potrebe ovog predavanja Kovač je u najvećoj mjeri izdvojio Nađev pristup problemu brojeva i tipova, pogotovo njegov pristup Jevons-Cliffordovu problemu, dakle redukcijско-kombinacijskom problemu

¹⁵ Kovač, »Moderna logika u hrvatskoj filozofiji 20. stoljeća«, p. 101.

¹⁶ Stephan Matičević, *Zur Grundlegung der Logik. Ein Beitrag zur Bestimmung des Verhältnisses zwischen Logik und Psychologie* (Wien und Leipzig: Wilhelm Braumüller, 1909).

Da je Matičević temama iz logike bio zaokupljen i u drugim svojim djelima, dakle da je »bio logičar u većoj mjeri nego što je to dosad bilo poznato«, vidi u: Hrvoje Potlimbrzović, »Zastupljenost filozofskih disciplina u opusu Stjepana Matičevića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 46/2(92) (2020), pp. 377–437, na pp. 380–386.

¹⁷ Kovač, »Formalizam, objektivizam, realizam. O nekim shvaćanjima logike u Hrvatskoj prve pol.[ovice] 20. st.[oljeća]«, pp. 258–261.

s »pojmom potpunosti u pozadini.« Konkretno, srž tog znamenitog problema nalazi se u sljedećem pitanju: koliko je i koji su tipovi sudova (nepromjenjivih pod supstitucijama) i koliko je predstavnika tih tipova (dobivenih supstitucijom) s n elemenata (slova), dakle koji su načini preimenovanja varijabli u propozicijama, a da pritom obje propozicije ostanu jednakovrijedne? Za rješenje tog problema Nađ je tipove sudova ilustrirao na primjeru tipova sudova s dvama elementima, a vrste sudova kao disjunkcije, pri čemu je došao do odgovarajućeg broja tipova sudova, točnije njih šest, uz pripadajuće moguće odnose, a koje je Kovač prikazao na primjeru logičkog kvadrata.¹⁸ Dakako, povećanjem broja elemenata, proporcionalno raste i broj tipova. To je Nađevo rješenje talijansko-hrvatski mislilac Ildebrando Tacconi (1888 – 1973) ocijenio izvornim.¹⁹ Premda je, kako smatra Festini, proučavanje i rješenje tog problema »od temeljnog značenja za tvorbu doista znanstvene teorije suda, a time i silogističkih formi u najširem smislu«,²⁰ Kovač je iznio spoznaje prema kojima je za taj problem »pojavom Frege-Russellova pristupa logici nestao interes«, ali je zato taj interes »od 1930-ih obnovljen u elektroinženjerstvu i računarstvu«. Nađ je, kako Kovač dalje objašnjava, promišljao i o principima algebarske logike. Pritom je kao polazište uzeo tri principa na kojima se temelje sve logičke radnje: uključenje, djelomično uključenje i totalno isključenje, a iz kojih proizlaze i definiraju se tri podudarna odnosa, točnije nejednakost, djeljivost i komplementarnost. Kovač također prenosi da je Nađ bio uvjeren da »nema oprjeke između tradicionalne i moderne logike« budući da su osnove logike postavljene u tradicionalnoj logici, a moderna logika zasniva se upravo na tim temeljima. Ipak, smatrao je da moderna logika ima brojne prednosti u odnosu na tradicionalnu, od kojih su najznačajnije nadvladavanje ograničenjā koja se tiču jezika i psihologije. Naime, jezik je neprecizan i neodređen, što su problemi koji se nadvladavaju »formaliziranim jezikom«, a psihološka ograničenja utječu na izvršenje logičkih radnji, jer jedna radnja može »povezati samo dva pojma«, što se nadvladava algebrom koja u jednoj radnji može »povezati bilo koji konačan broj pojmova.«

Potom je Kovač skrenuo pozornost na obilježja moderne logike Mate Meršića Miloradića (Mattheus / Mattheo Mersich / Merchich, 1850 – 1928). Najprije je ukazao na Meršićev članak »Utrum in dialectica Aristotelea recte

¹⁸ A.[Albino] Nagy, »Über das Jevons-Clifford'sche Problem«, *Monatshefte für Mathematik und Physik* 5 (Wien, 1894), pp. 331–345; Albino Nagy, *Principi di logica esposti secondo le dottrine moderne* (Torino / Firenze / Roma: Ermanno Loescher, 1891), pp. 97–100.

¹⁹ I.[Ildebrando] Tacconi, *Un logistico dalmata (Albino Nagy)* (Zara: Tipografia E. de Schönfeld, 1934), pp. 27–28.

²⁰ Festini, »Logistika Trogirana Albina Nada«, p. 95.

distinguantur figurae modique syllogismi« iz 1898. godine,²¹ u kojem je odbacio Aristotelovu razdiobu sudova po logičkom kvadratu te predložio novu razdiobu na koju je potom primijenio algebarski izračun zaključka. Kao drugi važan Meršićev doprinos Kovač je predstavio njegovu »umsku algoritmiku«, točnije kritiku Hilbertove aksiomatizacije geometrije (David Hilbert, 1862 – 1943), koju je Meršić izložio u djelu *Organistik der Geometrie* objavljenom 1914. godine.²² Premda je Meršić, kako Kovač procjenjuje u članku iz 2006. godine, uočio brojne »logičke i spoznajne prednosti suvremene aksiomske metode, koja u njegovo doba nastaje«, istovremeno je »dobro anticipirao neka njezina bitna ograničenja.«²³ Meršićeva je kritika, prepoznaje Kovač, imala sličnosti s Fregeovom, a zasnivala se na stavu da aksiomatski sustav geometrije »treba biti utemeljen na aksiomatskim istinama«, i to »u njihovoj konkretizaciji na prostornom zoru«, kao i na stavu da je nepotreban zaseban dokaz neproturječnosti budući da je ona »zajamčena istinitošću aksioma.« Dakle, Meršićev je glavni prigovor euklidskim i modernim (neeuclidskim) geometrijskim sustavima, kakav je i Hilbertov, taj da nemaju znanstveni karakter, što je 1989. godine prepoznao Franjo Zenko (1931 – 2017).²⁴

Obilježja moderne logike Kovač je prepoznao i u djelima hrvatskih matematičara s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Među njima su Vladimir Varićak (1865 – 1942), koji se bavio aksiomima neeuclidske geometrije, a posebice Hilbertovom aksiomatizacijom geometrije, Fran Mihletić (1876 – 1922), koji je također bio zainteresiran za Hilbertov nauku, ali i za Russellov logicizam koji »pozitivno ocjenjuje«, te Marije Kiseljak (1883 – 1947) i Aleksandar (Branimir) Truhelka (1888 – 1945), koji su bili zaokupljeni teorijom skupova.

Dakle, Kovač je u predavanju uputio na jedanaest hrvatskih logičara koji su djelovali tijekom druge polovice 19. i početka 20. stoljeća, a čije se ideje mogu sagledavati sa stajališta moderne logike. Njime je nastavio višedesetljetni rad na sintetiziranju tog razdoblja hrvatske logičke baštine, koji je započeo još

²¹ Mattheo Merchich, »Utrum in dialectica Aristotelea recte distinguantur figurae modique syllogismi«, u: [s. e.], *Compte rendu du quatrième Congrès Scientifique International des Catholiques*. Troisième section: sciences philosophiques (Fribourg: Imprimerie et Librairie de l'Oeuvre De Saint-Paul, 1898), pp. 380–407.

²² M.[Mattheus] Merchich, *Organistik der Geometrie: Grundzüge der geometrischen Prinzipienlehre. Im Gegensatz zur euklidischen und nicht-euklidischen Kasuistik* (Horvátkimle bei Moson, Ungarn: Selbstverlag, 1914).

²³ Srećko Kovač, »Meršić o Hilbertovoj aksiomatskoj metodi«, u: Erna Banić-Pajnić i Mihaela Girardi Karšulin (ur.), *Zbornik u čast Franji Zenku* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2006), pp. 123–135, na p. 133.

²⁴ Franjo Zenko, »Meršićevo razumijevanje i određenje filozofije«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 15/1–2(29–30) (1989), pp. 149–160, na p. 151.

1991. godine.²⁵ Stav o važnosti upućenosti u povijesni razvoj moderne logike potkrijepio je dvama argumentima. Prvo, takva upućenost može poslužiti za »upoznavanje korijena, razvoja i identiteta vlastita bavljenja logikom u Hrvatskoj« i kao »nadogradnja na već dostignuto«. Osim toga, može poslužiti i kao prostor za »moguće dopune i nove perspektive pogleda na opću povijest logike« i na specifične aspekte u povijesti logike s naglaskom na »mjesto i doprinos hrvatskih logičara«. Drugi pak argument leži u proširenju »uvida u povijesno akumulirano stanje spoznaja« i pridavanju pozornosti zanemarenim idejama. Prema tome, Kovač je jasno poručio da je istraživanje hrvatske logičke baštine općenito, a moderne hrvatske logike posebno, i danas itekako potrebno, kako iz perspektive njezina nastanka i razvoja tako i iz perspektive dolazaka do novih spoznaja na povijesnoj i problemskoj razini.

Hrvoje Potlimbrzović

²⁵ Vidi, primjerice, sljedeće Kovačeve radove: Srećko Kovač, »Hrvatski školski priručnici iz logike u drugoj polovici 19. st.[oljeća] do pojave Arnoldove 'Logike'«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 17/1–2(33–34) (1991), pp. 81–105; Srećko Kovač, »Die kroatische Philosophie des 19. Jahrhunderts, Čučić und Marković. Ein Überblick«, u: Jure Zovko (hrsg.), *Kroatische Philosophie im europäischen Kontext* (Sankt Augustin: Gardez!, 2003), pp. 93–110; Srećko Kovač, *Logičko-filozofijski ogledi* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 2005), pp. 139–170; Srećko Kovač, »Moderna logika u hrvatskoj filozofiji 20. stoljeća«, u: Damir Barbarić, Franjo Zenko (ur.), *Hrvatska filozofija u XX. stoljeću*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa što je održan u palači Matice hrvatske 2–4. ožujka 2006. (Zagreb: Matica Hrvatska, 2007), pp. 97–110; Srećko Kovač, Berislav Žarnić, »An Outline of the History of the Croatian Logic«, u: Andrew Schumann (ed.), *Logic in Central and Eastern Europe: History, Science, and Discourse* (Lanham / Boulder / New York / Toronto / Plymouth: University Press of America, 2012), pp. 496–525.